

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

PROPOSITIONENS HUVUDSAKLIGA INNEHÅLL.....	1
INNEHÅLLSFÖRTECKNING	2
ALLMÄN MOTIVERING.....	3
1. Inledning	3
2. Nuläge	4
2.1. Särdrag i den militära rättsvården	4
2.2. Undersökning av militära brott.....	6
2.3. Domstolar i militära rättegångsärenden.....	7
2.4. Militärjurister	7
2.5. Åklagarens prövningsrätt och medel i militära rättegångsärenden.....	7
2.6. De militära rättegångsärendenas brådskande natur	10
2.7. Hur mänskliga och grundläggande rättigheter tillgodoses	10
2.8. Vissa data.....	11
2.9. Lagstiftningen i Sverige och Norge	12
3. Propositionens mål och de viktigaste förslagen.....	12
4. Propositionens verkningar	13
5. Beredningen av propositionen	13
 DETALJMOTIVERING	 14
1. Lagförslaget.....	14
1.1. Militära rättegångslagen	14
1.2. Lagen om allmänna åklagare.....	16
1.3. Militära disciplinlagen.....	16
2. Ikraftträdande.....	18
 LAGFÖRSLAGEN	 19
om ändring av militära rättegångslagen.....	19
om ändring av 9 § lagen om allmänna åklagare	20
om ändring av militära disciplinlagen	21
 BILAGA.....	 22
 PARALLELLTEXTER.....	 22
om ändring av militära rättegångslagen.....	22
om ändring av 9 § lagen om allmänna åklagare	23
om ändring av militära disciplinlagen	24

ALLMÄN MOTIVERING

1. Inledning

Det viktigaste syftet med straffprocessen är realisera straffansvaret i enskilda fall. De normer som finns i strafflagen (39/1889) och straffhotet i dem skulle sakna praktiskt betydelse om det inte fanns ett lagskipnings-system och myndigheter för att realisera dem. Också när straffansvaret realiseras skall partens rättsskydd, mänskliga rättigheter och det allmänna intresset beaktas.

Åklagaren är en statlig myndighet som har en viktig roll när straffansvaret skall realiseras. Åklagaren är part i straffprocessen. Denne driver inte som andra parter sitt eget intresse utan är tjänsteman med uppgift att representera den offentliga talerätten, dvs. verka för samhällets räkning och bevaka dess intressen. Det är denna myndighets-egenskap som avses när benämningen allmän åklagare används.

Med tanke på åklagarens sakliga behörighet skiljer man mellan allmänna åklagare och specialåklagare. De förstnämndas åtalsrätt utsträcker sig i princip till alla de brott som begåtts inom deras verksamhetsområde, om inte denna behörighet har begränsats genom särskilda bestämmelser.

Den omständigheten att åklagaren är en allmän åklagare eller en specialåklagare har ingen betydelse när det gäller de grundprinciper som styr åklagarens verksamhet. För att parternas rättsskydd, särskilt det brottsmisstänktes, skall kunna tryggas är det av stor betydelse att dessa principer iakttas. De viktiga principerna är i detta sammanhang objektivitet, oberoende och jämlikhet. Objektiviteten förutsätter att åklagaren när han prövar om ett åtal skall väckas och när han utför ett åtal i domstolen beaktar också de faktorer som talar för den åtalades skuldlöshet samt alla förmildrande omständigheter. Åklagaren strävar inte ensidigt efter en dom som fastställer den åtalades skuld utan efter ett rättvist slutresultat. Oberoendet tar sig strukturellt uttryck i att de allmänna åklagarna hör till ett självständigt åklagarväsende. I sakligt avseende innebär oberoendet att ingen utomstående part kan påverka åklagarens

verksamhet. Varje åklagare beslutar själv hur ett ärende som tillställts honom för prövning skall avgöras enligt lag. En grundförutsättning för att rättsskyddet skall tillgodoses är också jämlikheten med vilken avses både opartiskhet och att människorna är lika inför lagen, vilket redan i 6 § grundlagen anges som en grundläggande rättighet.

Organisationen av det åklagarväsende som de allmänna åklagarna utgör har nyligen reformerats. Genom att häraden utformades blev häradsåklagarna den 1 december 1996 de åklagare som har till huvuduppgift att utföra åtal på lokal nivå. Högsta åklagare blev den 1 december 1997 riksåklagaren på vilken dessa uppgifter överfördes från justitiekanslern. Samtidigt grundades riksåklagarämbetet som är centralförvaltningsmyndighet för de allmänna åklagarna. Riksåklagarna vid riksåklagarämbetet har hela landet som sitt verksamhetsområde. När länsåklagarnas uppgifter samtidigt indrogs, kom åklagarorganisationen att bestå av två nivåer.

Specialåklagarna har rätt att vara åklagare endast i sådana ärenden som lagen anger särskilt. Som specialåklagare fungerar nuförtiden justitiekanslern och riksdagens justitieombudsman i de tjänstebrottsärenden som hör till deras laglighetsövervakning och en av justitieministeriet förordnad åklagare i vissa tryckfrihetsärenden. Enligt 4 § militära rättegångslagen (326/1983) är en militärjurist åklagare vid handläggningen av militära rättegångsärenden i en tingsrätt som har militära ledamöter. Enligt samma lagrum är militärjuristen såsom åklagare underställd riksåklagarens omedelbara bestämmanderätt. Militärjuristerna är i tjänst hos försvarsmakten och de utnämns av huvudstaben.

Specialåklagarsystemet för militära rättegångsärenden har senast granskats i lagberedningsarbetet i samband med beredningen av den reform av den militära rättsvården som trädde i kraft i början av år 1984, varvid krigsrätterna avskaffades, de militära brottmålen överfördes till de allmänna underrätterna och bestämmelserna om militära brott reviderades samt flyttades från strafflagen för krigsmakten (71/1919) till straffla-

gens nya 45 kap. I den allmänna motiveringen till regeringens proposition (RP 86/1981 rd) som gällde de nämnda reformerna konstaterades då bland annat att överförandet av de militära rättegångsärendena till de allmänna domstolarna inte i sig förhindrar att specialåklagarsystemet består och att när åklagarväsendet utvecklas är målet en enhetlig åtalsmyndighet där en del grupper av ärenden kan koncentreras till vissa åklagare. När den nämnda propositionen utarbetades övervägdes också frågan om att överföra de allmänna åklagarnas uppgifter i militära rättegångsärenden på de stadsfiskaler och länsmän som hörde till det allmänna åklagarväsendet. Man stannade dock för att föreslå att specialåklagare, dvs. militärjurister, skulle användas i underrätterna så att överförandet av de militära rättegångsärendena till de allmänna underrätterna inte ens tillfälligt skulle försämra möjligheterna att handlägga dessa ärenden på ett sakkunnigt sätt. Samtidigt konstaterades att systemet kunde justeras senare i samband med en vidsträcktare reform av åklagarväsendet.

När åklagarväsendet på sagda sätt reformerades föreslogs dock inte i lagberedningen några ändringar beträffande organiseringen av åklagaruppgifterna i militära rättegångsärenden (Betänkande av åklagarkommissionen, KB 1995:7, och RP 131/1996 rd).

I olika stadier av totalreformen av åklagarväsendet betonades åtalsmyndighetens självständighet och oberoende och det ansågs vara viktigt att åklagarväsendet avskiljs från polisväsendet. Militärjuristernas organisatoriska ställning och mångfalden av deras uppgifter samt de strukturella motstridigheterna i dem passar illa ihop med skötseln av åklagaruppgifterna i den nuvarande organisationen av åklagare med dessa uppgifter som huvudsyssla. I organisationen kan behovet av specialkunskaper tryggas så att vissa allmänna åklagare vid behov specialiserar sig exempelvis på militära rättegångsärenden. Utgående från dessa synpunkter lade statsrådets justitiekansler den 24 februari 1997 fram ett förslag till justitieministeriet angående bedömningen av militärjuristernas ställning som specialåklagare.

I den vid justitieministeriet utarbetade utredningen om domstolarna på 2000-talet som

blev klar den 3 mars 1998 föreslås bland annat att häradsåklagarna kunde vara åklagare i militära rättegångsärenden.

Organiseringen av åklagarverksamheten har verkningar också på förundersökningen, framför allt på grund av att man måste kunna förutsätta att kontakten mellan den som förrettar undersökningen och åklagaren fungerar. Då kan man bland annat redan i undersökningsstadiet fästa tillräcklig uppmärksamhet vid de rättsfrågor som åklagaren anser vara viktiga. Detta minskar behovet av senare tilläggsundersökningar som fördröjer handläggningen av ärendet, vilket i sin tur gör det möjligt att handlägga ärendet i en huvudförhandling vid tingsrätten.

Å andra sidan är det både med tanke på åklagarverksamheten och förundersökningen också fråga om de militära brotten och mera allmänt hela den militära rättsvårdens särdrag. Granskningen av dessa särdrag, liksom hela propositionen, har begränsats till att gälla fredstid, vilket här avser den tid när sådant försvarstillstånd som avses i lagen om försvarstillstånd (1083/1991) inte är infört.

2. Nuläge

2.1. Särdrag i den militära rättsvården

Rättsvården för dem som tjänstgör hos försvarsmakten avviker på vissa punkter från det allmänna lagskipningssystemet. Skillnaderna beror på militära synpunkter av vilka den viktigaste är nödvändigheten av militär disciplin och ordning också under fredstid för skötseln av försvarsmaktens lagbestämda uppgifter. Målet skall emellertid vara att sanktionerna för och handläggningen av militära brott skall uppfylla de krav, värden och målsättningar som uppställts för det allmänna straffrättsliga kontrollsystemet, om inte något annat oundvikligen följer av att försvarsmaktens uppgifter skall skötas på ett ändamålsenligt sätt. Grunderna för många krav, värden och målsättningar står att finna i vårt system för mänskliga och grundläggande rättigheter.

På grund av nämnda synpunkter används när det gäller militären ett kontrollsystem till vilket det hör både ett rättegångsförfarande och ett disciplinärt förfarande. Allmänna

åklagaren har uppgifter bara när det gäller ärenden som handläggs vid ett rättegångsförfarande. Däremot har den militära förmannen till den krigsman som misstänks för brott eller annat normstridigt beteende en viktig roll i det militära disciplinförfarandet och dessutom betydande uppgifter och prövningsrätt också vid ett rättegångsförfarande.

Det finns således ett starkt samband mellan de ärenden som handläggs vid rättegångsförfarande respektive disciplinärt förfarande. De viktigaste bestämmelserna om dessa förfaranden finns i militära rättegångslagen (326/1983) och militära disciplinlagen (331/1983).

Militära rättegångsärenden är enligt militära rättegångslagen först och främst de mål som gäller militära brott och om vilka det föreskrivs i 45 kap. strafflagen. Som militärt rättegångsärende handläggs även åtal mot krigsman för gärning för vilken straff bestäms i strafflagens 21 kap. 1—3 och 5—14 §, 25 kap. 7, 8, 28, 31—33 och 35 §, 36 kap. 1—3 §, 37 kap. 8—10 §, 38 kap. 1—8 § samt 40 kap. 1—3, 5 och 6 §, förutsatt att gärningen riktat sig mot försvarsmakten, gränsbevakningsväsendet, fredsbevarande organisationer eller mot annan krigsman. Militära rättegångsärenden är också åtal enligt 39 § värnpliktslagen (452/1950) för vägran att fullgöra värnplikt samt disciplinbesvär över disciplinära straff.

Till strafflagen fogades ett 45 kap. i början av år 1984 varvid den gamla strafflagen för krigsmakten (71/1919) upphävdes. Även om det inte kommit fram att det fanns ett stort behov av ändringar i strafflagens 45 kap., motsvarade den inte till sin systematik och sitt skrivsätt de principer som omfattats med tanke på totalreformen av strafflagen. Därför reviderades kapitlet genom en lag (559/2000) som träder i kraft i början av år 2001.

Strafflagens 45 kap. gäller i huvudsak värnpliktiga samt dem som har militära tjänster hos försvarsmakten och gränsbevakningsväsendet.

I militära rättegångslagen och i den med stöd av nämnda lag givna militära rättegångsförordningen (964/1983) finns bestämmelser om handläggningen av militära rättegångsärenden vid domstol. Vid domstol kan en person som avses i 45 kap. strafflagen,

förutom till straff av allmän art, dömas till disciplinstraff vilka är arrest, disciplinbot, utgångsstraff och varning.

I militära disciplinlagen och i den med stöd av nämnda lag givna militära disciplinförordningen (969/1983) finns bestämmelser om det disciplinära förfarandet. Vid detta förfarande kan påföras disciplinära påföljder vilka är disciplinstraff och disciplinär tillrättavisning. Disciplinära tillrättavisningar är utgångsförbud, extratjänst och anmärkning.

Disciplinära påföljder påförs av den disciplinära förmannen, dvs. chefen för grundenheten i fråga, dennes omedelbara förmän och med vissa begränsningar fältväbeln för grundenheten. Den sakliga behörigheten har således graderats stegvis så att rätten att förordna disciplinstraff endast innehas av kommandören för truppavdelningen, högre disciplinära förmän än denne och med vissa begränsningar också chefen för grundenheten och kommandören för truppenheten. Varje disciplinär förmän har rätt att påföra disciplinär tillrättavisning.

I disciplinstraff som påförts i ett disciplinärende får ändring sökas genom besvär (disciplinbesvär) som riktas till en i dessa ärenden behörig allmän domstol, vanligen en tingsrätt (nedan punkt 2.3). Enligt 37 § militära disciplinlagen har åklagaren rätt att väcka åtal i ett sådant ärende. Någon särskild tid har inte fastställts för väckande av åtal. Om åtal väcks, upphör ärendet att vara ett disciplinärt ärende. Till dessa, i och för sig fåtaliga, ärenden ansluter sig vissa i lagen icke reglerade frågor angående förfarandet. Det är exempelvis oklart vilken åklagarens närvaroplikt är vid en rättegång om åtal inte har väckts och oklar är också åklagarens rätt att lägga fram bevis på eget initiativ.

Med tanke på realiseringen av straffansvaret kan det militära disciplinsystemet karaktäriseras som en helhet i vilken både rättegångsförfarandet och det disciplinära förfarandet används för att upprätthålla disciplin och ordning. Det har ibland framförts tanken att den militära rättegången vore en fortsättning på det disciplinära förfarandet. Det kan vara ägnat att fördunkla den utgångspunkten att också i fråga om dessa rättegångar gäller samma rättsskyddsgarantier och sådana rättvisekrav som har sin grund i

uppfattningen om mänskliga och grundläggande rättigheter.

2.2. Undersökning av militära brott

Angående undersökning av militära brott föreskrivs i 28 § militära disciplinlagen. Enligt detta lagrum är det den disciplinära förmanen som har ansvaret för att förundersökning förrättas.

I 1 § lagen om fullgörande av polisuppgifter inom försvarsmakten (1251/1995) föreskrivs att det ankommer på försvarsmakten att ha hand om undersökningen av brott som skall handläggas som militära rättegångs-ärenden och undersökningen av brott som har begåtts av en person i försvarsmaktens tjänst och som avses i 40 kap. strafflagen. Brott som har begåtts av någon annan än en krigsman kan undersökas endast om det finns sannolika skäl att misstänka att också en krigsman är delaktig i brottet. Försvarsmakten har också hand om undersökningen av sådana brott som riktar sig mot försvarsmaktens egendom och som avses i 2 § 2 mom. militära rättegångslagen och som en annan person i försvarsmaktens tjänst har begått på ett område, fartyg, luftfartyg eller fortskaffningsmedel som innehas av försvarsmakten eller i ett tjänsteuppdrag, om det finns sannolika skäl att misstänka att också en krigsman är delaktig i brottet. I samma lagrum finns dessutom bestämmelser om vissa säkerhets- och övervakningsuppgifter.

När förundersökningen av brott vanligen ankommer på polisen, är försvarsmakten i likhet med gränsbevakningsväsendet och tullväsendet en i 2 § förundersökningslagen (449/1987) avsedd "annan förundersökningsmyndighet". I 1 § lagen om fullgörande av polisuppgifter inom försvarsmakten föreskrivs också att när ärendets natur så kräver utförs undersökningen i samarbete med polisen och om undersökningens opartiskhet eller brottets allvarlighet förutsätter det skall uppgiften i sin helhet överföras på polisen. Bägge sätten har också använts. I normala fall utförs undersökningen som en intern undersökning inom truppavdelningen och komplicerade ärenden undersöks av undersökningsavdelningen vid huvudstaben. Försvarsmaktens och polisens samarbete när

det gäller undersökningar har varit problemfritt.

I vissa specialfall när riksdagens justitieombudsman förordnat att undersökning skall förrättas har en inspektör från justitieombudsmannens kansli deltagit i undersökningen för att garantera dess opartiskhet.

Polisuppgifterna vid försvarsmakten ankommer på tjänstemännen vid huvudstabens undersökningsavdelning vilka fått den utbildning uppgiften kräver, och på militärjuristerna. Militärjuristerna kan fungera som undersökningsledare och i denna uppgift har de samma befogenheter som anhållningsberättigade tjänstemän. I frågor angående ansvar, behörighet och annat som ansluter sig till ledningen av undersökningar har i praktiken inga särskilda problem förekommit.

Däremot har nivån på försvarsmaktens undersökningar varit varierande och ofta anspråklös. Detta gäller särskilt undersökningar i truppavdelningarna där det inte finns tillräckligt välutbildade undersökare med uppgiften som huvudsyssla, varför en del av de militära brottmål som kommit upp till handläggning vid domstolarna har förutsatt att åklagaren låtit göra tilläggsundersökningar. Det bör beaktas att förundersökningens betydelse såsom grund för åtalsprövningen blivit allt större genom den nyligen genomförda straffprocessreformen. Ett uppskov i en påbörjad huvudförhandling för att komplettera bristerna i förundersökningsmaterialet kommer oftast inte på fråga.

Riksdagens justitieombudsman har ofta konstaterat att nivån på förundersökningarna inom försvarsmakten varit svag. Exempelvis i sitt utlåtande av den 12 april 1991 till försvarsmakten angående betänkandet av arbetsgruppen för disciplinära påföljder (riksdagens justitieombudsmans brev nr 1304, Dnr 512/4/1990) förenade sig justitieombudsmannen med arbetsgruppens förslag om att utveckla utbildningen och anvisningarna när det gäller förundersökning. Inom truppavdelningarna verkar behovet av tilläggsutbildning för förundersökning fortfarande vara uppenbart.

På basis av den utredning som gjorts i frågan finns det inte någon orsak att i detta sammanhang föreslå några ändringar i den författningsgrund som avgör arbetsfördel-

ningen mellan försvarsmakten och polisen när det gäller undersökning av militära brott. En ändring av arbetsfördelningen skulle förutsätta en mera omfattande utredning också av resursfrågorna.

2.3. Domstolar i militära rättegångsärenden

Militära rättegångsärenden handläggs vid allmänna domstolar i den ordning som föreskrivs för brottmål. Separat föreskrivs dock (lagen om de allmänna underrätter som handlägger militära rättegångsärenden 327/1983) att sådana tingsrätter som handlägger dessa ärenden är endast de 20 följande: Helsingfors, Ikalis, Joensuu, Jyväskylä, Kajana, Kotka, Kouvola, Kumo, Kuopio, Lahtis, Lapplands, Raseborgs, Rovaniemi, S:t Michels, Tammerfors, Tavastehus, Uleåborgs, Vasa, Villmanstrands och Åbo tingsrätter. Besvärinstans är Helsingfors hovrätt. Dessutom handlägger Helsingfors hovrätt militära rättegångsärenden i första instans när svaren är kommendör för en truppavdelning eller en officer av minst majors grad eller en person som tjänstgör i någon annan militär tjänst som motsvarar minst majorstjänst.

Enligt 3 § militära rättegångslagen skall militära rättegångsärenden handläggas i tingsrätten i en sammansättning med en ordförande och två militära ledamöter.

2.4. Militärjurister

Militära rättegångslagens 4 § 1 mom. lyder som följer: "Åklagare vid handläggningen av militära rättegångsärenden vid en tingsrätt som har militära ledamöter är en militärjurist. Såsom åklagare är militärjuristen underställd riksåklagarens omedelbara bestämmanderätt."

Dessa åklagaruppgifter vid tingsrätterna sköts för tillfället av 11 militärjurister som finns på följande ställen: tre i Tavastehus, två i S:t Michel och Uleåborg samt en i Helsingfors, Åbo, Kouvola och Rovaniemi. Dessa militärjurister fungerar inte endast som åklagare utan sköter övervägande andra uppgifter. Även vissa andra militärjurister sköter tillfälligt åklagaruppgifter.

De allmänna åklagarna har hand om mili-

tära rättegångsärenden i vissa undantagsfall. Om en militärjurist har förhinder och ingen ställföreträdare har förordnats för denne, fungerar underrättens allmänna åklagare såsom åklagare enligt 4 § 2 mom. militära rättegångslagen. Dessutom kan militärjuristen och allmänna åklagaren i vissa situationer använda sig av möjligheten att överföra åtal sinsemellan. I vissa militära rättegångsärenden som Helsingfors hovrätt handlägger i första instans fungerar riksåklagaren som åklagare (lagen om allmänna åklagare 199/1997, 6 § 2 mom.).

Det finns för närvarande 21 militärjuristtjänster inom försvarsmakten. Även om alla militärjurister utför juristuppgifter, varierar uppgifternas art och innehåll avsevärt i praktiken. Till dessa uppgifter hör bland annat rådgivning i olika juridiska ärenden inom förvaltningen, olika administrativa uppgifter, utbildning, lagberedning, beredning av disciplinära ärenden samt ovan nämnda till ledningen och styrningen av undersökningar anslutna uppgifter.

En militärjurist är ur administrativ synvinkel och med tanke på sina huvudsakliga uppgifter en tjänsteman vid försvarsmakten. Ur denna synvinkel är riksåklagarens utifrån kommande omedelbara bestämmanderätt i åklagaruppgifter till sin natur ett undantag och i viss grad problematisk trots att den inte i praktiken torde kunna anses innefatta möjligheten till styrning från två olika håll i åtalsärenden.

Riksdagens justitieombudsman har i olika sammanhang påpekat att militärjuristens roll som remissinstans, granskare av disciplinära handlingar, utbildare av rättsofficerare och åklagare är problematisk.

2.5. Åklagarens prövningsrätt och medel i militära rättegångsärenden

Gränserna för åklagarens (militärjuristens) prövningsrätt och den uppsättning olika medel åklagaren har i militära rättegångsärenden avviker från vad allmänna åklagaren kan använda sig av. De väsentliga skillnaderna är följande:

1) Åklagaren skall väcka åtal för ett brott som skall behandlas som militärt rättegångs- ärende, även om målsäganden inte har fram-

ställt någon åtalsbegäran (4 § 3 mom. första meningen i militära rättegångslagen).

När det gäller målsägandebrott inom det civila är en åtalsbegäran förutsättningen för åklagarens åtalsprövningsrätt, med vissa undantag som ansluter sig till det allmänna intresset och delaktighet.

2) Åklagaren får inte på de grunder som anges i 1 kap. 7 § lagen om rättegång i brottmål (689/1997) meddela åtalseftergift för ett brott som skall behandlas som militärt rättegångsärende (4 § 3 mom. andra meningen i militära rättegångslagen). Grunderna i fråga avser avstående från åtgärder, dvs. påföljdsartad åtalseftergift på grund av brottets obetydlighet eller gärningsmannens unga ålder (under 18 år).

Däremot kan åklagaren också i militära rättegångsärenden avstå från åtgärder på skälighets- och konkurrensgrunder (1 kap. 8 § lagen om rättegång i brottmål). I praktiken görs sådana beslut mycket sällan i militära rättegångsärenden. Dessutom kan också militäråklagarna på vanligt sätt besluta om åtalseftergift på grund av otillräcklig bevisning och andra allmänna grunder för beslut om åtalseftergift.

3) Ett militärt rättegångsärende får inte handläggas i strafforderförfarande (15 § 2 mom. militära rättegångslagen).

Inom det civila används strafforderförfarandet allmänt när det gäller mindre och enklare brott.

4) Inom försvarsmakten har man allmänt ansett att åklagaren (militärjuristen) kan vidta åtgärder endast i sådana ärenden i vilka kommandören för truppavdelningen, efter att förundersökningen avslutats, med stöd av 14 § 1 mom. militära rättegångslagen tillställt åklagaren förundersökningsmaterialet. Före detta är det den disciplinära förmannens uppgift att se till att förundersökningen görs (28 § militära disciplinlagen). Därför har det inte ens ansetts nödvändigt att militärjuristen skall ha befogenhet att på eget initiativ låta utreda eller undersöka en misstanke om brott som han fått kännedom om. En anmälan om brott som gjorts till honom skall han tillstålla kommandören för truppavdelningen, om inte anmälan är klart obefogad (13 § 2 mom. militära rättegångslagen).

Inom det civila skall polisen enligt förun-

dersökningslagen förrätta förundersökning också på begäran av åklagaren. Vid riksåklagarämbetet har man ansett att riksåklagaren har rätt att på eget initiativ inleda utredningar i ett ärende exempelvis i sådana fall när det på basis av uppgifter i tidningen finns skäl att misstänka att ett militärt brott begåtts.

5) Den principiellt största skillnaden ansluter sig emellertid till att kommandören för truppavdelningen beslutar om huruvida ett militärt rättegångsärende skall anhängiggöras vid domstol. Han avgör efter att förundersökningen avslutats om förundersökningsmaterialet skall tillställas åklagaren för rättegång (14 § 1 mom. militära rättegångslagen), om inte ärendet handläggs i disciplinärt förfarande. Detta avgörande av kommandören har allmänt ansetts som en absolut processförutsättning. När militärjuristen också i dessa ärenden bland annat också prövar bevisningen, leder det här avsedda avgörandet av kommandören, dvs. "åtalsförordnandet", inte nödvändigtvis alltid till att ärendet handläggs vid domstol.

Med tanke på det disciplinära förfarandets olika stadier kan det konstateras att den disciplinära förmannen med stöd av militära disciplinlagen kan avstå från förundersökning om gärningen berott på ouppmärksamhet, tanklöshet eller okunnighet som med beaktande av omständigheterna är ursäktlig eller om gärningen annars skall anses vara ringa med hänsyn till upprätthållandet av disciplin och ordning. Annars förrättas i ärendet en förundersökning som när det gäller de ärenden som handläggs i disciplinärt förfarande också får vara summarisk. När undersökningen avslutats skall den disciplinära förmannen fatta beslut om fortsatta åtgärder. I detta beslutsfattande har militärjuristens utlåtande stor betydelse för den fortsatta behandlingen av ärendet i praktiken. I utlåtandet finns en bedömning av vilket brott ärendet gäller, en uppfattning om grunderna för nedsättning eller skärpning av påföljderna samt en bedömning av om ärendet kan handläggas i disciplinärt förfarande eller om det skall tillställas åklagaren.

Den opartiskhet och objektivitet som förutsetts av åklagaren vid bedömningen av bevisningen passar dåligt ihop med att samma person i en annan roll redan tidigare utformat

sin ståndpunkt till ärendet. Vid försvarsmakten har man också genom interna arbetsfördelningsarrangemang strävat efter att åklagaren alltid skall vara en sådan militärjurist som inte såsom förvaltningstjänsteman haft att göra med det ärende som är under åtalsprövning i något stadium av dess handläggning.

Enligt 14 § 2 mom. militära rättegångslagen kan kommandören avstå från att tillställa åklagaren undersökningsmaterialet, om det kommit fram i förundersökningen att ingen kan åtalas eller om gärningen har berott på ouppmärksamhet, tanklöshet eller okunnighet som med beaktande av omständigheterna är ursäktlig eller om gärningen annars skall anses vara ringa med hänsyn till upprätthållandet av disciplin och ordning. Bestämmelsen ger inte på basis av sin ordalydelse kommandören rätt att bedöma bevisningen, vilket alltså är en uppgift för åklagaren och domstolen. Inte heller i praktiken har kommandörerna försökt att påverka bedömningen av bevisningen.

Om kommandören har tillställt åklagaren materialet, är det fråga om en situation som med vissa avvikelser påminner om ett åtalsförordnande. Det väsentliga är att militäråklagaren skall handla i enlighet med kommandörens vilja, dock så att också åtalsetergift kommer i fråga med de begränsningar som beskrivs ovan i andra punkten.

Inom det civila avgör åklagaren frågan om anhängiggörande av ett brottmål och målsäganden har dessutom sekundär åtalsrätt. Dessutom kan åklagaren få ett åtalsförordnande antingen inom åklagarorganisationen, av riksåklagaren, eller utom åklagarorganisationen, exempelvis av statsrådets justiekansler eller riksdagens justitieombudsman när detta grundar sig på den åtalsrätt som ansluter sig till deras myndighetsövervakning. En åklagare som fått ett åtalsförordnande av denna typ har inte på några som helst grunder möjlighet att utnyttja sig av åtalsetergift eftersom ärendet redan i alla avseenden har varit föremål för åtalsprövning, dvs. både när det gäller juridisk bedömning, bedömning av bevisning och åtgärdsprövning. Av åtalsförordnandet framgår brottsrubricering och lagrum samt vanligen en beskrivning av gärningen med viss preci-

sion. Också beträffande den bevisning som kommer att läggas fram kan ett utlåtande ingå. Däremot är en kommandörs åtalsförordnande i praktiken ett i förundersökningsprotokollet antecknat öppet standardutlåtande enligt vilket "ärendet tillställs åklagaren för rättegång". Själva åtalsprövningen är då ännu inte utförd.

6) Inom militären har inte de som förrättar förundersökningar särskilt föreskrivits någon skyldighet att redan under förundersökningen meddela åklagaren vilka ärenden som undersöks. Å andra sidan har sådana anmälningar inte heller särskilt förbudits.

Däremot föreskrivs i 15 § 1 mom. förundersökningslagen att polisen är anmälningskyldig gentemot åklagaren. Utanför denna skyldighet står enkla ärenden. En betydande majoritet av de militära brotten kan också karaktäriseras som enkla.

7) Olika uppfattningar har framförts om huruvida den i samband med straffprocessreformen till förundersökningslagen fogade bestämmelsen om avstående från eller avbrytande av förundersökning också gäller undersökning av militära brott och den militära åklagaren (militärjuristen). Enligt nämnda lagrum har åklagaren under vissa förutsättningar rätt att på framställning av undersökningsledaren bestämma att förundersökning inte skall göras eller att den skall avbrytas.

I bakgrunden till åtminstone ovan i punkterna 1—5 beskrivna avvikande lagbestämda arrangemang finner man tanken om de militära rättegångsärendenas speciella karaktär och den roll som truppavdelningens kommandör har. Kommandören ansvarar i sista hand också för att den militära disciplinen och ordningen upprätthålls i hans trupper. Med tanke på detta har det inte ansetts vara ändamålsenligt att åklagaren på nytt och eventuellt med ett annat slutresultat prövar gärningens obetydlighet och nödvändigheten av att i domstol handlägga en sådan gärning. Också den bestämmanderätt som ansluter sig till en målsägandes åtalsrätt har setts som underordnad de synpunkter som ansluter sig till den militära disciplinen. Detta förhindrar att det uppstår sådana situationer att den som blivit offer för ett brott som exempelvis begåtts av dennes medvärnpliktiga genom

framgångsrik påtryckning kunde fås att hindra det brott som han blivit offer för från att handläggas vid domstol. Strafforderförfarandet har inte ansetts behövt för obetydliga militära brott också av den anledningen att dessa kan handläggas i disciplinärt förfarande där en av påföljderna är disciplinbot (2 § 2—4 mom. militära disciplinlagen).

2.6. De militära rättegångsärendenas brådskande natur

Enligt 16 § 1 mom. militära rättegångslagen skall militära rättegångsärenden handläggas i brådskande ordning. Detta är nödvändigt på grund av den korta värnpliktstiden och de speciella förhållandena inom försvarsmakten. Den överlägset största delen av alla militära brottmål gäller värnpliktiga, och deras kortaste tjänstgöringstid är sex månader. Med tanke på upprätthållandet av den militära disciplinen och ordningen är det också annars till fördel att dessa ärenden behandlas färdigt så fort som möjligt. Detta kan anses ha både allmän- och specialpreventiva verkningar inom det militära samfundet.

Det finns ingen bestämd tid inom vilken undersökningen skall vara förrättad eller åklagarens åtgärder vidtagna. I praktiken tar åtalsprövningen i enklare ärenden högst några dagar. Underrätten skall ta ärendet till handläggning inom 30 dagar från att åklagarens anmälan inkommit.

I praktiken har målet att handlägga ärenden i brådskande ordning uppnåtts väl, trots att en del av de militära brotten kan behandlas vid tingsrätten först efter att svaranden redan hemförlovats, men naturligtvis inom ramen för de straffrättsliga preskriptionstiderna. Då åläggs svaranden genom stämning att inställa sig vid den tingsrätt närmast svarandens bopingsort som behandlar militära brottmål. För att göra detta möjligt är militäråklagarna ofta tvungna att överföra ärendet på en annan militäråklagare. Det är klart att den påföljd som döms i dessa fall har mycket liten betydelse för upprätthållandet av den militära disciplinen.

Om ett brott begåtts ca en månad före svarandens tjänstgöringstid löper till ända eller ännu senare, hinner det i praktiken inte komma upp vid tingsrättens sammanträde

under tjänstgöringstiden.

Ett ärende får enligt 10 § 2 mom. 1 punkten militära disciplinlagen inte handläggas i disciplinärt förfarande om gärningsmannen inte längre lyder under 45 kap. strafflagen. Till exempel enligt värnpliktslagen eller lagen om frivillig militärtjänst för kvinnor (194/1995) upphör möjligheten att handlägga ett ärende i disciplinärt förfarande när personen i fråga hemförlovats.

2.7. Hur mänskliga och grundläggande rättigheter tillgodoses

Enligt 21 § grundlagen har var och en rätt att på ett tillbörligt sätt och utan ogrundat dröjsmål få sin sak behandlad av en domstol eller någon annan myndighet samt rätt att få ett beslut som gäller hans rättigheter och skyldigheter behandlat vid domstol eller något annat oavhängigt lagskipningsorgan. Enligt artikel 6.1 i konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (FördrS 19/1990), nedan Europarådets människorättskonvention, skall envar vara berättigad till en rättvis och offentlig rättegång inom en skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol som upprättats enligt lag när det gäller att pröva hans rättigheter och skyldigheter eller anklagelser mot honom för brott (access to court). En motsvarande bestämmelse finns i artikel 14.1 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (FördrS 8/1976).

Trots att en bedömning av domstolsförfarandet inte hör till denna regeringsproposition är vissa av de domar som europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna meddelat intressanta också med tanke på hur åklagarens uppgifter arrangeras. I flera fall som gällt Turkiet, till exempel *Incal v. Turkiet*, dom 9.6.1998, har det ansetts att en militär ledamots deltagande i en nationell säkerhetsdomstol som i och för sig inte kan jämföras med en domstol som behandlar militära brott, innebär ett brott mot artikel 6.1 i Europarådets människorättskonvention. Sammansättningen av en domstol som handlägger militära brott har varit föremål för flera fällande domar som meddelats i fråga om Förenade kungadömet, till exempel

Findlay v. Förenade kungadömet, dom 25.2.1997. I detta fall sammankallade officeren i fråga i enlighet med gällande bestämmelser domstolen separat för varje ärende, förordnade om åtalet samt utsåg den militärperson som fungerade som åklagare och domstolens ledamöter vilka var officerare av lägre grad än sammankallaren och av vilka de flesta tjänstgjorde i enheter som var underställda honom. Den utnämmande officeren fastställde också domstolens beslut. Enligt domstolen för de mänskliga rättigheterna tillgodosågs inte kravet angående oavhängig och opartisk domstol. I det nuvarande brittiska systemet har åklagaren full prövningsrätt i fråga om innehållet i åtalet och till åklagare utses inte personer som är underställda den kommandör som fattar beslut om åtalet.

På basis av ovan beskrivna avgöranden kan man inte direkt dra den slutsatsen att det på grund av den europeiska människorättskonventionen skulle vara lika befogat att kritisera sammansättningen av de finska domstolar som handlägger militära brott eller ställningen hos den militärjurist som fungerar som åklagare. Men avgörandena pekar dock på att den militära bestämmanderättens dominerande position i en domstols verksamhet är en faktor som domstolen för de mänskliga rättigheterna kan rikta kritik mot. Att överföra åtalsfrågorna på de allmänna åklagarna vore ägnat att redan i förväg avvärja sådan kritik och därigenom också befrämja möjligheterna att tillgodose de grundläggande och mänskliga rättigheterna. En liknande betydelse skulle också en utvidgning av åklagarens prövningsrätt och ett snabbare beslutsfattande ha.

2.8. Vissa data

Enligt de uppgifter som samlats in av huvudstabens juridiska avdelning har försvarsmakten åren 1998 och 1997 haft 5 820 och 5 793 ärenden som handlagts i disciplinärt förfarande, 5 och 19 disciplinbesvär samt 475 och 505 åtalsärenden.

Disciplinbesvären och åtalsärendena när det gäller gränsbevakningsväsendets ca 1 000 värnpliktiga och 2 900 personer i militära tjänster ingår i ovan nämnda siffror. Utöver de ovan nämnda ärendena har där i

genomsnitt handlagts 150 ärenden i disciplinärt förfarande årligen.

Den absoluta majoriteten av nämnda grupper av ärenden gäller beväringar som utför sin värnplikt. Bara en liten del av ärendena gäller stampersonalen. Den militära rättsvården kan också i hög grad karaktäriseras som "beväringar". Undantag är de till antalet få disciplinbesvär som nuförtiden, uppenbarligen av den anledningen att möjligheten att använda disciplinarrest när det gäller värnpliktiga slopades i början av år 1998, oftast gäller stampersonalen.

Enligt den rättsstatistik som sammanställts av statistikcentralen behandlades vid tingsrätterna år 1997 sammanlagt 417, år 1996 sammanlagt 362, år 1995 sammanlagt 506 och år 1993 sammanlagt 711 militära brottmål. Att den förstnämnda siffran avviker från vad huvudstaben uppgett för år 1997 (505) kan förklaras med de ärenden som lämnats vid åklagarens beslut. Största delen av dessa har varit beslut om åtalseftergift på grund av otillräcklig bevisning.

Enligt uppgifter från Helsingfors hovrätts registratorskontor anhängiggjordes vid Helsingfors hovrätt i första instans år 1997 två militära rättegångsärenden och år 1998 ett sådant ärende.

Riksdagens justitieombudsman, hos vilken laglighetskontrollen när det gäller försvarsmaktens tjänstemän är koncentrerad, har årligen 40—50 ärenden som gäller de militära myndigheternas förfarande och bland dessa har det bara någon enstaka gång funnits ärenden som gällt undersökningen av militära brott. Klagomål beträffande militära åklagarna har knappast alls framställs. Den senaste av dem gällde åklagarens verksamhet i anslutning till pansarvagnsolyckan i Taipalsaari vid en manskapstransport i juni 1991. Klagan gav dock inte anledning till åtgärder från laglighetsövervakarens sida.

Inom synhåll finns inte några sådana omständigheter på basis av vilka man kunde förutspå att de nämnda siffrorna skulle ändra sig avsevärt åt något håll under de närmaste åren.

I alla militära brottmål gäller åklagarens kontakt med dem som utför förundersökningen vanligen anvisningar med anledning av olika rättsfrågor och kontakten sker främst

per telefon. Det har sålunda i allmänhet inte handlat om egentlig arbetsledning, operativ eller taktisk ledning av undersökningen eller förordnande om användning av tvångsmedel.

2.9. Lagstiftningen i Sverige och Norge

I *Sverige* fanns tidigare en separat straff- och processlagstiftning för militära brott. Till dessa brott räknades brott begångna av militärer samt brott med nära anknytning till en militärtjänst eller militära förhållanden. Rättegången i dessa ärenden avvek i många avseenden från andra rättegångar.

Genom en ändring i lagstiftningen år 1986 upphävdes specialregleringen för militärbrottens del både i fråga om personer i militärtjänst och värnpliktiga. Specialbrotten dekriminaliserades till största delen. Dessa ärenden handläggs numera i disciplinärt förfarande.

Numera tillämpas på personer i militärtjänst alltså samma tjänstemannarättsliga disciplinära förfarande som på andra tjänstemän. Angående detta förfarande föreskrivs numera i lagen om offentlig anställning, 1994:260.

Angående det disciplinära förfarandet för värnpliktiga gavs en ny lag, dvs. lagen om disciplinansvar inom totalförsvaret, 1994:1811. I denna lag finns det inte några bestämmelser om straffansvar utan endast om det disciplinansvar som grundar sig på förvaltningsrätten.

I *Norge* utförs förundersökningen i allmänhet av militärpolisen eller en krigsman som hör till befälet. De har parallell befogenhet med polisen att förrätta förundersökning. Vid behov ger polisen handräckning och kan ta hand om förundersökningen. Militärpolisen behöver inte vänta på en anmälan om brottet utan skall förrätta en undersökning om det finns skäl att utreda om det begåtts ett sådant brott som försvarsmakten eller den offentliga makten skall ställas till svars för. Försvarsförvaltningens huvudåklagare (generaladvokaten) och militäråklagarna (krigsadvokaterna) kan rikta en framställning till militärpolisen om inledande av förundersökning.

I vissa fall kan man använda disciplinärt förfarande. Sådana är de kulpösa gärningar

som är straffbelagda endast såsom avsiktliga. Den andra gruppen utgörs av ärenden som hänför sig till en krigsmans beteende och användning av alkohol. Vissa mindre brott som begåtts på militärt område kan också handläggas i disciplinärt förfarande. Vid detta kan endast ett 20 dagars arreststraff påföras. Det disciplinära förfarandet är i princip oberoende av den straffrättsliga sidan. Det disciplinära förfarandet skall dock inte användas om åtal väcks i ärendet.

Kompanichefen eller brigadkommendören tillställer militäråklagaren det ärende som varit föremål för förundersökning. Militäråklagaren kan också på eget initiativ ta ett ärende som lyder under allmänt åtal till handläggning. Militäråklagarna sköter åklagaruppgifterna i militära brottmål.

Det är militäråklagaren som i allmänhet avgör om åtal skall väckas i ett ärende eller om det räcker med disciplinärt förfarande. Ett ärende som har en privat målsägande överförs till straffrättslig handläggning om målsäganden yrkar på straff.

3. Propositionens mål och de viktigaste förslagen

Det föreslås att åklagaruppgifterna i militära rättegångsärenden överförs från militärjuristerna på de allmänna åklagarna, dvs. de häradsåklagare som riksåklagaren förordnat för att sköta dessa uppgifter. Målet är att klagöra de organisatoriska utgångspunkter som ansluter sig till åklagarverksamheten vid militära brott och främja den självständighet och den oavhängighet som ansetts vara viktiga när det gäller åklagarväsendet. Det sistnämnda har sina anknytningspunkter också till rättsskyddsfrågorna, särskilt förut-sättningarna för en rättvis rättegång vilka hör till de viktigaste principerna när det gäller grundläggande och mänskliga rättigheter.

Militära disciplinlagen föreslås bli ändrad så att åklagaren liksom den disciplinära förmannen på eget initiativ kan förordna att förundersökning skall förrättas i ett militärt rättegångsärende. Dessutom kan åklagaren på eget initiativ till egen åtalsprövning ta ett sådant ärende som han förordnat att skall undersökas, när dessa ärenden för närvarande kommer till åtalsprövning nästan uteslutande

genom försorg av kommandören för truppavdelningen. Målet är att genom åklagarens tilläggsbefogenheter förstärka den externa kontrollen av undersökningen av militärbrott och på detta sätt främja förtroendet för att den är objektiv och rättvis.

Till övriga delar innehåller förslaget närmast små ändringar av teknisk natur vilka föranleds av eller ansluter sig till ovan beskrivna ändringar.

4. Propositionens verkningar

Den totala mängd uppgifter som överförs från försvarsmaktens militärjurister till de allmänna åklagarna inom justitieministeriets förvaltningsområde beräknas utgöra tre årsverken.

De militärjurister som skött åklagaruppgifter vid sidan av sina andra uppgifter kan sysselsättas inom försvarsmakten i uppgifter som kräver juridisk sakkunskap. Den arbetsinsats som frigörs genom att deras åklagaruppgifter upphör kan användas bland

annat för att leda och styra undersökningar.

De tilläggsuppgifter som överförs på åklagarväsendet och som fördelar sig på flera åklagarenheter beaktas när behovet av arbetskraft inom åklagarväsendet skall beräknas.

Ändringen av bestämmelserna förorsakar ett behov av utbildning och kostnader för utbildningen både inom försvarsmakten och åklagarväsendet.

5. Beredningen av propositionen

Propositionen grundar sig på det förslag som arbetsgruppen för militära åklagare färdigställde i april 1999. Arbetsgruppen tillsattes av justitieministeriet, och i den fanns företrädare för Riksåklagarämbetet, justitieministeriet, försvarsministeriet, Huvudstaben och Staben för det västra försvarsområdet. Utlåtande om förslaget begärdes av olika myndigheter och organisationer. I utlåtandena förordades förslaget.

DETALJMOTIVERING

1. Lagförslaget

1.1. Militära rättegångslagen

4 §. I nuvarande 4 § 1 mom. föreskrivs för det första att en militärjurist fungerar som åklagare när ett militärt rättegångsärendet handläggs i en tingsrätt som har militära ledamöter. Dessutom konstateras särskilt att militärjuristen såsom åklagare är underställd riksåklagarens omedelbara bestämmanderätt.

Genom den första meningen i föreslagna 4 § 1 mom. upphör specialåklagarssystemet i militära rättegångsärenden när åklagaruppgifterna i militära rättegångsärenden överförs på de allmänna åklagarna, dvs. på de häradsåklagare som riksåklagaren förordnat till dessa uppgifter. Några ändringar föreslås inte i bestämmelserna i lagens 23 § angående förordnande av åklagare för krigsrätt.

Förslaget gör åklagarorganisationen klarare eftersom det inom den inte längre skulle verka sådana tjänstemän som ur administrativt hör till försvarsmakten. Förslaget står också i samklang med den tankegång som betonades i samband med den nyligen genomförda totalreformen av åklagarväsendet, dvs. att åklagaruppgiften skall vara en huvudsyssla, att den skall vara självständig och oavhängig.

Det föreslagna förfarandet vilket innebär att riksåklagaren utser åklagarna i fråga vore ändamålsenligt av många orsaker. Om detta förfarande används, kan man beakta de problem som förorsakas av skillnaderna mellan indelningen i domkretsar och åklagarenheternas verksamhetsområden. En enda tingsrätt som behandlar militära rättegångsärenden, dvs. Helsingfors tingsrätt, har en domkrets som sammanfaller med den lokala åklagar-enhetens verksamhetsområde också med beaktande av de samarbetsarrangemang som genomförts på åklagarsidan. På andra orter går gränserna mer eller mindre i kors, vilket medför att en militäråklagarbehörighet som skulle vara bunden till tingsrätternas territoriella behörighet skulle vara oändamålsenlig för att den skulle vara för schematisk och förorsaka sådana arbetsfördelningsproblem mellan de behöriga åklagarna som det vore

nödväntigt att lösa separat.

På grund av uppgiftens särskilda karaktär är det ändamålsenligt att bestämma att de som fungerar som åklagare i militära rättegångsärenden har behörighet i hela landet. Häradsåklagarens behörighet är ju annars bunden till den lokala tingsrättens behörighet (lagen om häradsåklagare 195/1996, 6 §). Den vidsträcktare behörigheten för dem som förordnats till militäråklagare skulle underlätta en smidig skötsel av ärenden till exempel när åtal överförs eller när det gäller ställföreträdare. I praktiken skulle den enhet där åklagaren placeras vanligen finnas i domkretsen till den domstol som handlägger militära ärenden.

Genom riksåklagarens förordnande kunde man på ett smidigt sätt beakta frågorna om utbildning och förändrad arbetsmängd som de uppgifter som överförs på de allmänna åklagarna förorsakar. Det handlar om en uppgiftshelhet som förutsätter specialkunskaper, men varken arbetsmängden eller den territoriella fördelningen av arbetsuppgifter kräver dock att ens en enda häradsåklagare specialiserar på denna uppgift såsom huvudsyssla. De åklagare som får ett militäråklagarförordnande skall genom specialutbildning göras förtrogna med sina nya uppgifter. Det handlar inte enbart om att lära sig rekvisiten i 45 kap. strafflagen utan om att behärska grunderna och målsättningarna för hela det militära rättsvårdssystemet.

En fördel med det föreslagna förfarandet är dess flexibilitet. Förordnandena kan justeras till exempel om utvecklingen av arbetsmängden eller personbyten senare ger anledning till det.

Åklagaruppgiften verkar avse samma uppgiftshelhet som i andra brottmål, dvs. att sköta åklagaruppgifter i förundersökningen, åtalsprövningen, anhängiggörandet och rättegången. I fråga om det förstnämnda bör det konstateras att åklagaren inte leder förundersökningen. En behörig åklagare skulle också i militära rättegångsärenden ha en i den nedan föreslagna 30 a § militära disciplinlagen avsedd rätt att låta utföra förundersökning och rätt att låta utföra tilläggsunder-

sökningar i enlighet med 15 § 2 mom. förundersökningslagen i de ärenden där han har rätt att pröva åtalet samt rätt att ge order för att säkerställa att de lagbestämda målen för förundersökningen uppnås. Likaså skulle i fråga om åklagarens behörighet i tvångsmedelsärenden gälla vad som i tvångsmedelslagen (450/1987), såsom allmän lag, bestäms och i den nedan föreslagna 19 § militära disciplinlagen, såsom speciallag, skulle bestämmas. Till god åklagarsed kan för sin del anses höra att främja kontakten mellan åklagaren och förundersökningen så att åklagaren har skyldighet att svara på och ta ställning till de frågor och förfrågningar som förundersökningsledaren eller undersökaren ställer honom och som avser de ärenden som hör till hans behörighet.

När åklagaruppgifterna enligt förslaget överförs på häradsåklagarna, vilkas ställning i förhållande till riksåklagaren redan regleras i 9 § lagen om allmänna åklagare (199/1997), blir omnämmandet i 1 mom. av riksåklagarens bestämmanderätt obehövt.

Den andra meningen i det föreslagna 1 mom. avser en lagteknisk hänvisning till den sista meningen i 7 § 2 mom. lagen om allmänna åklagare. I lagrummet föreskrivs att riksåklagaren är åklagare i ärenden som hovrätten handlägger i första instans, om något annat inte stadgas eller bestäms.

Genom förordning kan vid behov föreskrivas att ett här avsett förordnande av riksåklagaren skall tillställas huvudstaben för kännedom.

Bestämmelsens nuvarande 2 mom. där det föreskrivs att den allmänna åklagaren i vissa fall skall fungera som ersättare för militärjuristen skulle upphävas såsom obehövt. Genom ovan avsedda förordnande och utöver detta genom andra behövliga anvisningar inom respektive samarbetsområde eller åklagarenhet kan man skapa förfaranden som kan användas vid förfall för åklagarna och i andra motsvarande situationer.

14 §. Det föreslås att bestämmelsen justeras så att den anger att förundersökningsmaterialet skall tillställas åklagaren för "åtalsprövning" och inte för "rättegång". Regleringsmodellen skulle härigenom motsvara 43 § förundersökningslagen. Den vore såtillvida mera exakt än den nuvarande att

också i militära rättegångsärenden är följande arbetsskede efter förundersökningen i regel åtalsprövningen där åklagaren fattar beslut om huruvida åtal skall väckas i ärendet eller inte. Detta utgångsläge förändras inte av att åklagarens åtalsprövningsrätt och förfaringsmöjligheter i militära rättegångsärenden är begränsade i vissa avseenden. Bedömningen av bevisningens tillräcklighet hör exempelvis alltid till åklagaren och för den gäller samma principer som för bedömningen av bevisningen i andra brottmål.

15 §. Nuvarande 15 § 1 mom. finns i lagen i sin ursprungliga form och den stadfästes före lagen om rättegång i brottmål (689/1987). I momentet föreskrivs å ena sidan angående anmälan av ett ärende till domstolen för handläggning och överförande av ett ärende på en annan åklagare och å andra sidan angående det också för åklagaren uppställda särskilda målet att militära rättegångsärenden skall behandlas i brådskaende ordning, vilket uttryckts genom ordet "omedelbart". Genom lagen om rättegång i brottmål har det blivit obehövt att särskilt föreskriva om förfarandet.

I 1 § 1 mom. lagen om allmänna åklagare föreskrivs en allmän förpliktelse för åklagaren att sköta sina uppgifter utan onödigt dröjsmål. På grund av de militära rättegångsärendenas särskilda karaktär och de värnpliktigas korta tjänstgöringstid vore det skäl att i dessa ärenden skärpa den allmänna förpliktelsen att handla utan dröjsmål så att den blir en särskild förpliktelse att sköta ärenden i brådskaende ordning. Detta skulle i praktiken innebära att åklagaren i regel skall vidta åtgärder i militära rättegångsärenden innan han sköter andra samtidigt anhängiga ärenden.

Av dessa orsaker föreslås det att i 15 § 1 mom. tas in en bestämmelse om att åklagaren i brådskaende ordning skall utföra åtalsprövningen och vidta andra åtgärder i militära rättegångsärenden. Att fastställa en viss tid för dessa vore inte ändamålsenligt med tanke på de mycket varierande ärenden som kan förekomma. Största delen av ärendena är enkla men en del, särskilt sådana ärenden som gäller stampersonalen, kan vara till och med mycket svåra och krävande.

I 1 § 1 mom. militära rättegångslagen

föreskrivs bland annat att militära rättegångs-ärenden handläggs "i den ordning som är stadgad för brottmål samt med iakttagande ytterligare av vad som stadgas i denna lag". I förfarandet vid anhängiggörande enligt 5 kap. lagen om rättegång i brottmål är stämningensansökan huvudregeln och en av åklagaren utfärdad stämning ett undantag. Vid anhängiggörandet av militära rättegångsärenden tillämpas bestämmelserna i nämnda lag så att majoriteten av ärendena blir anhängiga genom en stämning som utfärdats av åklagaren. Förfarandet med stämningensansökan har närmast använts bara i krävande och omfattande militära rättegångsärenden.

Den sista meningen i 6 § 1 mom. militära rättegångsförordningen (964/1983), som gavs innan lagen om rättegång i brottmål stiftades, anger inte utfärdande av stämningensansökan som ett alternativt sätt att anhängiggöra ett ärende. Förordningen kunde vid behov ändras i detta avseende.

16 §. Med anledning av den ovan föreslagna ändringen av 15 § 1 mom. i fråga om åklagaren är det för klarhetens skull skäl att precisera 16 § 1 mom. så att den gäller domstol. Med domstol avses alla domstolsinstanser, av vilka dock bara tingsrätten i 2 mom. förpliktas att handlägga ärenden inom en viss fastställd tid.

1.2. Lagen om allmänna åklagare

9 §. På grund av den föreslagna ändringen i 4 § 1 mom. militära rättegångslagen blir hänvisningen till militärjuristerna som specialåklagare obehövlig och bör strykas. Det är skäl att hålla kvar en allmän hänvisning till specialåklagarna, eftersom riksdagens justitiombudsman och statsrådets justitiekansler liksom en av justitieministeriet förordnad åklagare för tryckfrihetsärenden fortfarande är specialåklagare.

1.3. Militära disciplinlagen

19 §. Bestämmelserna i kapitlet gäller tvångsmedel både i disciplinärt förfarande och i militär rättegång. Tvångsmedlen kan användas när det gäller de brott som avses i 2 § militära rättegångslagen.

I paragrafen finns en uttömmande förteck-

ning över de anhållningsberättigade militära förmännen och myndigheterna. I förteckningen nämns också militärjuristen men inte åklagaren. De tjänstemän, allmänna åklagaren inberäknat, som har rätt att fatta beslut om anhållande då förundersökningen av ett militärt brott utförs av polisen uppräknas i 1 kap. 6 § tvångsmedelslagen. I 15 § militära disciplinlagen finns dessutom en bestämmelse som hänvisar till den allmänna lagen. I ljuset av dessa bestämmelser lämnar den reglering som gäller allmänna åklagaren i militära rättegångsärenden i viss mån rum för tolkning.

Den föreslagna sjätte punkten i förteckningen med ett omnämnande av allmänna åklagaren skulle klargöra dennes behörighet när det gäller tvångsmedel i militära rättegångsärenden. Det handlar om användning av tvångsmedel som gäller den enskildes frihet, vilket förutsätter att behörighetsfrågorna är klart reglerade.

30a §. Åklagarens möjlighet att utan medverkan av den disciplinära förmannen bestämma att en förundersökning skall göras i ett militärt brott är i ljuset av de nuvarande bestämmelserna, dvs. 13 § militära rättegångslagen, 28 § 1 mom. militära disciplinlagen, 1 § militära disciplinförordningen och 15 § 2 mom. förundersökningslagen minst sagt oklar. I praktiken har sådana förordnanden om förundersökning inte getts och det har ansetts att åklagaren saknar en sådan saklig behörighet i militära rättegångsärenden. Likaledes är det i viss mån oklart under vilka förutsättningar åklagaren på eget initiativ kan ta ett enskilt militärt brott till egen åtalsprövning.

Vissa viktiga principiella utgångspunkter talar för att förundersökningen och åtalsprövningen skall kunna ske på åklagarens initiativ. Både frågan om huruvida en förundersökning skall utföras och frågan om hur den utförs är viktiga med tanke på eventuella senare åtgärder och som rättskyddsgarantier i allmänhet. Den förundersökning som görs inom försvarsmakten har tidvis kritiserats såsom på olika sätt bristfällig eller partisk. I bland har det ansetts att en skuldlöshetspresumtion i praktiken inte alltid föreligger när en överordnad förhör en underordnad. I bland har man åter ifrågasatt att en

förundersökning inte görs eller att den inte leder till några påföljder. Såsom problematisk har man exempelvis ansett en sådan uppställning där undersökningsledaren är en militär förman som på grund av sin skyldighet att övervaka dem som undersöks och på grund av att han eventuellt har försummat denna skyldighet samtidigt de facto själv är delvis ansvarig för vad som inträffat.

Kritiken måste tas på allvar. Ju mindre den militära rättsvårdens uppbyggnad och påstådda svagheter ger anledning till kritik, desto bättre är det för systemets trovärdighet och legitimitet. På grund av i viss mån liknande kritik överfördes undersökningsledaruppgifterna i de så kallade polisbrotten genom en ändring av 14 § förundersökningslagen från undersökningsledarna inom polisorganisationen till att handhas av åklagarna.

I den föreslagna 30a § 1 mom. föreskrivs att åklagaren utöver i de situationer som redan regleras i 28 § har möjlighet att bestämma att förundersökning skall göras i ärenden som gäller militära brott. I praktiken skulle åklagaren uppenbarligen förordna om detta endast i undantagsfall och samtidigt genom förbigående av försvarsmaktens egen organisation och dess beslutshierarki. Oftast vore det ändamålsenligt för åklagaren att upplysa ifrågavarande disciplinära förman om misstänkta brott. Härvid är det den disciplinära förmannens sak att i enlighet med 28 och 29 § militära disciplinlagen fatta beslut om fortsatta åtgärder.

I åklagarens verksamhet, där uppgiften att realisera straffansvaret är viktig, ligger betoningen alltid i viss mån på andra synpunkter än på upprätthållandet av militär disciplin som åter är det väsentliga för disciplinära förmän. Möjligheten att inleda förundersökning på åklagarens initiativ vore således principiellt betydelsefull med tanke på de — uppenbart sällsynta — situationerna då det ligger i åklagarens intresse att försäkra sig om att en förundersökning, som är en förutsättning för att straffansvaret skall kunna realiseras, inleds. Ju grövre brott som misstänks eller ju allvarigare problem för systemet i sig eller för individens rättsskydd en försummad förundersökning medför, desto större är i regel nämnda intresse.

Frågan om till vem, dvs. till polisen, kom-

mendören för truppavdelningen eller till någon annan inom försvarsmakten, åklagaren skall rikta sitt förordnande om förundersökning avgörs på ändamålsenlighetsgrunder. Åklagaren behöver inte heller i militära rättegångsärenden ha rätt att bestämma vem som gör förundersökningen. Vid behov kunde åklagaren naturligtvis ge sin egen syn på hur undersökningen lämpligast organiseras. Den som fått åklagarens undersökningsförordnande utreder hur man går vidare i ärendet.

Ett förordnande om förundersökning kan ges bara av en sådan åklagare som blivit förordnad till militära åklagare i enlighet med föreslagna 4 § 1 mom. militära rättegångslagen.

Bakgrunden till den ovan beskrivna rätten att ta initiativ till en förundersökning är alltså åklagarens behov att såsom ansvarig myndighet när det gäller realisering av straffansvar försäkra sig om att förundersökning verkligen inleds till följd av en viss händelse. Därför vore det med tanke på dessa undantagssituationer också viktigt att beskriva om hur åklagaren kan kontrollera hur den förundersökning han bestämt att skall förrättas framskrider och resultatet av den. Genom 2 mom. i den nu föreslagna paragrafen säkerställer man att detta sker genom en anmälan från den disciplinära förmannen till åklagaren. Anmälan behöver enligt den föreslagna bestämmelsen inte göras separat, om ärendet också annars tillställs åklagaren för åtalsprövning i normal ordning.

Den disciplinära förmannen skall göra anmälan till samma åklagare som förordnat om inledande av förundersökning. Om särskilda skäl föreligger, om åklagaren till exempel övergått till andra uppgifter, kan anmälan göras också till en annan behörig åklagare.

I det föreslagna 2 mom. föreskrivs att åklagaren har möjlighet att själv ta ett ärende till åtalsprövning om ärendets art kräver det eller det annars finns skäl därtill.

Den i bestämmelsen avsedda möjligheten till åtalsprövning gäller bara de ärenden där förundersökningen från början har inletts på åklagarens order. Det som ovan anförts om grunderna för åklagarens initiativrätt förutsätter inte i detta avseende någon mera omfattande möjlighet att ingripa i ärendena. Här

bör observeras också att det till åklagarens roll inte hör att övervaka försvarsmaktens disciplinära förfarande vilket för tillfället redan organiserats separat i enlighet med 9 kap. militära disciplinförordningen. Dessutom övervakas detta också av riksdagens justitieombudsman.

Gränserna när det gäller åtalsprövning har också samband med den ställning och det ansvar kommandören för truppavdelningen har. I de ärenden som undersöks på åklagarens order svarar denna för åklagaren föreslagna behörighet att ta ett ärende till åtalsprövning mot den behörighet att tillställa ett ärende för åtalsprövning som enligt 14 § 1 mom. militära rättegångslagen tillkommer kommandören för truppavdelningen samt, enligt 3 mom. i samma paragraf, dennes förman och huvudstaben.

I praktiken kan man anta att kommandören för truppavdelningen tillställer åklagaren dessa ärenden för åtalsprövning i normal ordning. Möjligheten att själv ta ett ärende till åtalsprövning behövs närmast för att säkerställa att kontrollen i fråga om dessa ärenden är vattentät.

Av det som konstaterats ovan följer också att åklagaren på föreslaget sätt kan använda sig av möjligheten att själv ta ett ärende till åtalsprövning först efter att han fått anmälan om saken, dvs. först efter att han fått veta vilka eventuella åtgärder som redan har vidtagits i ärendet. Innan åklagaren har dessa uppgifter kan han inte ta ärendet till åtalsprövning. En situation där den disciplinära förmannen och åklagaren samtidigt vidtar åtgärder i samma ärende vore ägnad att

förorsaka förvirring och rättsskyddsproblem.

I fråga om de sakliga grunderna för att åklagaren i enlighet med 2 mom. själv tar ett ärende till åtalsprövning, dvs. ärendets art eller andra särskilda skäl, gäller samma bedömningskriterier som de som beskrivs ovan i samband med det föreslagna 1 mom. i fråga om inledandet av förundersökning på åklagarens initiativ. Ett särskilt skäl för att ta ett ärende till åtalsprövning kan dessutom ansluta sig exempelvis till att en obalans som förutsätter rättegång enligt åklagarens situationsbedömning kvarstår mellan det straff som skulle motsvara ett realiserat straffansvar och den påföljd som redan har påförts i disciplinärt förfarande. Det bör observeras att ett disciplintraff eller en disciplinär tillrättavisning enligt 7 § militära disciplinlagen inte utgör ett hinder för att väcka åtal vid domstol för samma brott, om ärendets art det kräver eller det annars föreligger särskilda skäl därtill.

2. Ikraftträdande

Det måste reserveras tillräckligt med tid för att förbereda utbildningen och den administrativa instrueringen av häradsåklagarna och de disciplinära förmännen och därför föreslås det att lagarna träder i kraft ungefär ett halvt år efter att de har antagits och blivit stadfästa.

Med stöd av vad som ovan anförs föreläggs Riksdagen följande lagförslag:

Lagförslagen

1.

Lag**om ändring av militära rättegångslagen**

I enlighet med riksdagens beslut
upphävs i militära rättegångslagen av den 25 mars 1983 (326/1983) 4 § 2 mom. och
ändras 4 § 1 mom., 14 § 1 mom., 15 § 1 mom. och 16 § 1 mom., av dessa lagrum 4 §
 1 mom. sådant det lyder i lag 202/1997 och 14 § 1 mom. sådant det lyder i lag 1260/1988,
 som följer:

4 §

Åklagare i militära rättegångsärenden är de
 häradsåklagare som riksåklagaren förordnat
 till dessa uppgifter och som är behöriga att
 sköta dem i hela landet. Angående åklagare i
 de militära rättegångsärenden som i första
 instans handläggs av hovrätten föreskrivs
 särskilt.

ren för åtalsprövning.

15 §

I militära rättegångsärenden skall åklagaren
 utföra åtalsprövningen och vidta andra åtgär-
 der i brådskande ordning.

14 §

Om ett brottmål som är ett militärt rätte-
 gångsärende inte handläggs i disciplinärt
 förfarande, skall kommandören för den
 truppavdelning som avses i 5 § 1 mom. efter
 avslutad förundersökning avgöra om förun-
 dersökningsmaterialet skall tillställas åklaga-

16 §

Militära rättegångsärenden skall vid dom-
 stol handläggas i brådskande ordning.

Denna lag träder i kraft den

2.

Lag**om ändring av 9 § lagen om allmänna åklagare**

I enlighet med riksdagens beslut

ändras i lagen den 11 mars 1997 om allmänna åklagare (199/1997) 9 § 1 mom. som följer:

9 §

Specialåklagare

Angående specialåklagare föreskrivs särskilt.

Denna lag träder i kraft den

3.

Lag**om ändring av militära disciplinlagen**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i militära disciplinlagen av den 25 mars 1983 (331/1983) 19 §, sådan den lyder i lag
1259/1988, samt
fogas till lagen en ny 30a § som följer:

19 §

Beslut om anhållande får fattas av
1) chefen för respektive grundenhet och
honom överordnad disciplinär förman,

2) en garnisonschef och en garnisonskommandant,

3) chefen för en avdelning eller något annat organ vid huvudstaben som har till uppgift att undersöka brott som begåtts inom försvarsmakten,

4) en officer i militärpolisuppdrag,

5) en militärjurist samt

6) en allmän åklagare.

ett militärt brott skall, utöver vad som föreskrivs i 28 §, förrättas när åklagaren så förordnar.

Hänskjuts ärendet inte till åklagaren för åtalsprövning, skall den disciplinära förmanen meddela sitt beslut till den åklagare på vars förordnande en förundersökning har förrättats i ärendet. Efter att ha fått meddelandet kan åklagaren ta ärendet till åtalsprövning, om ärendets art det kräver eller det annars finns skäl därtill.

30a §

En förundersökning i ett ärende som gäller _____

_____ Denna lag träder i kraft den _____

Helsingfors den 1 september 2000

Republikens President

TARJA HALONEN

Minister *Olli-Pekka Heinonen*

1.

Lag**om ändring av militära rättegångslagen**

I enlighet med riksdagens beslut
upphävs i militära rättegångslagen av den 25 mars 1983 (326/1983) 4 § 2 mom. och
ändras 4 § 1 mom., 14 § 1 mom., 15 § 1 mom. och 16 § 1 mom., av dessa lagrum 4 §
1 mom. sådant det lyder i lag 202/1997 och 14 § 1 mom. sådant det lyder i lag 1260/1988,
som följer:

Gällande lydelse

4 §

Åklagare vid handläggningen av militära rättegångsärenden vid en tingsrätt som har militära ledamöter är en militärjurist. Såsom åklagare är militärjuristen underställd riksåklagarens omedelbara bestämmenderätt.

Vid förfall för militärjuristen skall, såvida för honom inte förordnats ställföreträdare, allmänna åklagaren vid underrätten fungera som åklagare.

14 §

Om ett brottmål som är ett militärt rättegångsärende inte handläggs i disciplinärt förfarande, skall kommandören för en truppavdelning som avses i 5 § 1 mom. efter avslutad förundersökning avgöra om förundersökningsmaterialet skall tillställas åklagaren för rättegång.

15 §

Då åklagare beslutat väcka åtal, skall han omedelbart skriftligen anmäla ärendet för handläggning vid domstol. Finner han det ändamålsenligt att ärendet skall handläggas vid annan behörig domstol, skall han sända undersäkningshandlingarna till vederbörande åklagare.

Föreslagen lydelse

4 §

Åklagare i militära rättegångsärenden är de häradsåklagare som riksåklagaren förordnat till dessa uppgifter och som är behöriga att sköta dem i hela landet. Angående åklagare i de militära rättegångsärenden som i första instans handläggs av hovrätten föreskrivs särskilt.

14 §

Om ett brottmål som är ett militärt rättegångsärende inte handläggs i disciplinärt förfarande, skall kommandören för den truppavdelning som avses i 5 § 1 mom. efter avslutad förundersökning avgöra om förundersökningsmaterialet skall tillställas åklagaren för *åtalsprövning*.

15 §

I militära rättegångsärenden skall åklagaren utföra åtalsprövningen och vidta andra åtgärder i brådskande ordning.

*Gällande lydelse**Föreslagen lydelse*

16 §

Militära rättegångsärenden skall handläggas i brådskande ordning.

16 §

Militära rättegångsärenden skall *vid domstol* handläggas i brådskande ordning.

Denna lag träder i kraft den

2.

Lag

om ändring av 9 § lagen om allmänna åklagare

I enlighet med riksdagens beslut

ändras i lagen den 11 mars 1997 om allmänna åklagare (199/1997) 9 § 1 mom. som följer:

*Gällande lydelse**Föreslagen lydelse*

9 §

9 §

*Specialåklagare**Specialåklagare*

Om åklagare i militära rättegångsmål och om övriga specialåklagare stadgas särskilt.

Angående specialåklagare föreskrivs särskilt.

Denna lag träder i kraft den

3.

Lag**om ändring av militära disciplinlagen**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i militära disciplinlagen av den 25 mars 1983 (331/1983) 19 §, sådan den lyder i lag
 1259/1988, samt
fogas till lagen en ny 30a § som följer:

Gällande lydelse

19 §

Beslut om anhållande får fattas av
 1) chefen för respektive grundenhet och
 honom överordnad disciplinär förman,
 2) en garnisonschef och en garnisonskom-
 mendant,
 3) chefen för en avdelning eller något an-
 nat organ vid huvudstaben som har till upp-
 gift att undersöka brott som begåtts inom
 försvarsmakten,
 4) en officer i militärpolisuppdrag *samt av*
 5) en militärjurist.

(ny)

Föreslagen lydelse

19 §

Beslut om anhållande får fattas av
 1) chefen för respektive grundenhet och
 honom överordnad disciplinär förman,
 2) en garnisonschef och en garnisonskom-
 mendant,
 3) chefen för en avdelning eller något an-
 nat organ vid huvudstaben som har till upp-
 gift att undersöka brott som begåtts inom
 försvarsmakten,
 4) en officer i militärpolisuppdrag,
 5) en militärjurist *samt*
 6) *en allmän åklagare.*

30a §

*En förundersökning i ett ärende som
 gäller ett militärt brott skall, utöver vad som
 föreskrivs i 28 §, förrättas när åklagaren så
 förordnar.*

*Hänskjuts ärendet inte till åklagaren för
 åtalsprövning, skall den disciplinära för-
 mannen meddela sitt beslut till den åklagare
 på vars förordnande en förundersökning
 har förrättats i ärendet. Efter att ha fått
 meddelandet kan åklagaren ta ärendet till
 åtalsprövning, om ärendets art det kräver
 eller det annars finns skäl därtill.*

Denna lag träder i kraft den